

Реферат на тему: "Методика вивчення творів різних жанрів (курсова робота)"

Тематично-літературні реферати

КУРСОВА РОБОТА

Тема: Методика вивчення творів різних жанрів

План

1. Ознайомлення учнів початкових класів з творами різних жанрів с.
2. Методика опрацювання оповідань с.
3. Особливості роботи над казкою с.
4. Робота над легендою, переказом с.
5. Методика вивчення вірша. Ознайомлення молодших школярів з ліричним віршем с.
6. Особливості роботи над байкою с.
7. Методика опрацювання нарисів с.
8. Вивчення малих фольклорних жанрів с.
9. Освітнє і виховне значення уроків читання. Естетичне виховання на уроках читання с.
10. Конспект уроку читання № 1 с.
11. Конспект уроку читання № 2 с.
12. Конспект уроку читання № 3 с.
13. Використана література с.

Ознайомлення учнів початкових класів
з творами різних жанрів

"Школа – духовна колыска народу. Чим більше піклування про свою колыску виявляє народ, тим блискучіше його майбутнє", — писав В.О.Сухомлинський.

Сьогодні, коли взято курс на відродження й дальший розвиток національної культури, школи, мови всіх народів України, особливої актуальності набуло використання традицій народної педагогіки, фольклору.

Великі можливості для цього закладені в уроках читання, і класного, й позакласного. Недаром народне прислів'я говорить: "Читання – найкраще навчання". Читання книг відкриває кожному дивовижний, багатоманітний світ людей і природи, всього, що нас оточує. Найбільшою мірою це стосується дітей. Учні початковий класів прилучаються до цього світу, саме на уроках читання¹.

Метою читання в сучасній школі є формування першооснов читацької культури школярів, плекання творчого, національного свідомого покоління молоді засобами художнього слова².

Предмет сприймання у художній літературі – провідний у навчанні й вихованні

учнів початкових класів. Через художні образи діти збагачують свої почуття, емоції, пізнають різноманітність навколишнього світу. Одночасно відбувається їхній загальний мовленнєвий розвиток. Правильне опрацювання художнього твору сприяє єдності морального, розумового, естетичного виховання учнів і кожної особистості зокрема. А тому так важливо вчити дітей сприймати твори художньої літератури через активу естетичну діяльність.

Художній твір є основою сучасного уроку читання, організація роботи з яким є складною справою для кожного педагога. Це зумовлено тим, що в кожному класі протягом навчального року діти ознайомлюються з творами різними за жанром, за обсягом, складністю. Це в свою чергу потребує від учителя творчого підходу до кожного уроку читання. Але від того, наскільки цілеспрямовано вчителю вдається врахувати особливості сприймання учнями певного віку жанру, змісту, активізувати емоції, мислення, значною мірою залежить результат опрацювання твору, позитивного впливу його на всебічний, а особливо мовленнєвий розвиток дитини³.

Враховуючи художній жанр, вікові індивідуальні особливості сприймання його учнями певного віку, вчитель має вибрати ті види роботи над текстом, які б допомогли зрозуміти прочитане, уявити, засвоїти предмети і явища, картини в тому порядку й повноті, як прагнув того автор, подивитися на речі його очима, мислити його думками, переживати разом з ним, тобто дати дитині змогу виявити власний емоційно-естетичний відгук на зображене, не захоплювати поза текстовими асоціативними нашаруваннями, які можуть призвести до розладу авторської образно-емоційної структури.

Різноманітна тематика текстів у "Читанках" подана творами різних жанрів: оповіданнями, віршами, казками, байками, нарисами, легендами, переказами, малими фольклорними формами. А тому в учнів треба виробити вміння працювати з тестами творів різних жанрів, творчо сприймати їх, а також виховувати в молодших школярів художній смак, естетичне почуття, утверджувати основи моральності і громадянськості, творчого ставлення до слова.

Методика опрацювання оповідань

Вводячи в обіг термін "оповідання", необхідно забезпечити його тлумачення. Зрозуміло, що його роз'яснення потрібно вести з урахуванням віку дітей. Оповідання – це невеликий художній твір. Художній тому, що в ньому дається словесний малюнок подій, пов'язаних з життям і діяльністю людей, або словесно малюється природа⁴.

Словесне змалювання виявляється у тому, що в оповіданні читач знаходить опис зовнішності героя, його поведінки. Завдяки цьому створюється загальне уявлення про діючу особу. Так, в оповіданні "Лісовою стежкою" О.Донченко описує дівчинку Улянку такими словами:

"...На початку жовтня... лісовою стежкою... ішла дівчинка років тринадцяти. На ній була картата новенька кофтина, синя спідниця й біля хустинка, як терен-цвіт. І ця хустинка різко відтіняла чорні брови дівчинки, її засмагле обличчя й світлі очі. Такі світлі й зелені, що в темряві вони, мабуть, блимають, як світлячки. Її кругле ніжне

підборіддя схоже було на яблуко, а припечений сонцем кирпичний ніс скидався на жовту лісову грушку, яка вистигла проти сонця аж на верхівці дерева... Йшла вона легким безшумним кроком, наче пливла над стежкою".⁵

З цього опису легко зрозуміти, що йдеться про сільську дівчинку. Письменник дуже добре і вміло змалював зовнішній вигляд і поведінку героїні, використовуючи художні засоби (епітети, порівняння).

У художньому творі справді художньо змалювано картини. Навколишня природа наділяється такими рисами, які властиві людям. У цьому переконують приклади. У творі О.Буцень "Чи є зима?" перша частина починається словами: "Був холодний осінній ранок. Визирнуло сонце з-за хмари, скосячи кинуло промінці на землю. Зазирнув один з них у нірку до старої черепахи, розбудив її". Справді, цікаво: "сонце визирнуло", "промінь зазирнув, розбудив". Незвично. У повсякденному житті так не говорять. Але ж так намальовано схід сонця. У цій незвичності малюнку – сутність художнього відтворення природи.

Оповідання, представлені в читанках для 2-4 класів, умовно поділяють на дві групи: оповідання, у яких діють люди, та оповідання про природу і діяльність у ній людей. Першу з них при початковому ознайомленні з твором варто читати самому вчителю. Другу – можна доручати учням, але не раніше, як у 3 класі.

Цю диференціацію оповідань слід урахувати і при введенні у навчальний процес мовчазного читання. Твори, насичені драматичними подіями (оповідання про людей), краще сприймаються в голосному прочитуванні. Оповідання про природу, які не мають виразного емоційного змісту, припустимо давати дітям для мовчазного первісного читання.

Аналіз частин оповідання доцільно вести так, щоб самі діти приходили до відповідних опдіїв. Не відкидають можливості застосовувати питання, що спонукають дітей до репродуктивної відповіді, слід ширше застосовувати запитання, які змушують учнів думати, порівнювати, зіставляти, оцінювати, робити висновки. Не треба боятися, коли школярі по-різному оцінюють дії героїв. Не рекомендується одразу ж виправляти неправильну характеристику персонажа. Дати йому належну оцінку вчитель ще встигне. Куди важливіше провести з класом розмову про те, як діти розуміють його дії, чому саме так, а не інакше уявляється поведінка героя.⁶

Особливості роботи над казкою

Казка відома дітям з дошкільних років. Її привабливість – у сюжетності, таємничості, фантастичності. Діти з захопленням грають у вовків і лисиць, з любов'ю готують маскарадні костюми зайців і півників, а на дитячих ранках з інтересом відтворюють поведінку улюблених казкових персонажів. Однак це не може служити підставою для того, щоб вважати, що учні розуміють специфіку казки як літературного жанру. Від них не слід домагатися наукового визначення казки, адже діти не усвідомлять його змісту, хоч, можливо, й запам'ятають формулювання. У початкових класах мова може йти лише про набуття загальних уявлень про казку і її відмінностей від інших творів.

Дітям не слід говорити, що казкові події видумані. Умовність казки вони самі відчують. Вона їм подобається. Вони і в класі ладні грати в придуманих казкових героїв. І це треба всіляко підтримувати. Текст багатьох казок піддається прочитуванню в особах. Методика рекомендує вчителеві скористатися цією можливістю: учні залучаються до діалогу.

У процесі такої зацікавленої роботи дітей над казкою створюються сприятливі умови для розкриття перед ними особливостей цього виду народної творчості. Вони ще раз переконують, що казка – це розповідь про якусь незвичну подію. В її основі – видумка, фантазія, адже насправді звірі не розмовляють, а в казках вони користуються людською мовою. Проте дітей це не бентежить, вони цікавляться казкою саме тому, що в ній звірі живуть і розмовляють зрозумілою мовою.

Діти усвідомлюють, що в житті вовк і лисиця не дружать, а в казці вони – нерозлучні друзі. Це й переконує в тому, що казки з участю звірів – фантастичні. Поряд із звірями у казках діють явища природи: Зима, Мороз, Сонце та ін. А це також фантастика. Діти сприймають це захоплено.⁷ Тому досить часто вдаються до власного фантазування – створення казок про звірів, а то й про навколишні предмети: столи, стільці, книжки, зошити. Завдання вчителя – всіляко заохочувати учнів до написання казок. У меморіальному музеї у Павлиші, де працював В.О.Сухомлинський, зберігається 80 томів казок, написаних учнями. Видатний вчитель вважав, що створення казок – не розвага, а засіб розумового й естетичного розвитку дітей.

Діти молодшого віку свідомо сприймають умовність казки, а тому чітко відрізняють фантазію від реальності. До фантазії вони ставляться як до гри.

Отже, казкову ситуацію вони сприймають як гру. Тому немає потреби повторювати відоме їм і підкреслювати, що казковий персонаж видуманий. У казці йдеться про добро і зло, про погане і гарне. Дитяча увага повинна бути зосереджена на цих моральних і людських категоріях, а не на розвінчанні незвичності казкових ситуацій. Іще одна обставина застерігає вчителя від загострення уваги дітей на фантастичній основі казки. Це – наявність у читанках казок, сюжет яких мало схожий на фантастику, незвичність. Наприклад, болгарська казка "Хто ж був працюватий?" або ескімоська казка "Мудре рішення" розповідають про реальні речі, а називаються казками. До речі, в них діють люди. Крім казок про звірів і явища природи, є й казки з участю людей. У казці "Кирило Кожум'яка" розказується про князя, князівну, Кирила. Але події, описані в ній казкові. Про казковість описаного в ній свідчить, хоч би те, що одним з її персонажів чудовисько-змій.⁸

Важливо звернути увагу на особливості чарівних або героїко-фантастичних казок, їх відмінності від "звіриного епосу". Так, наприклад, чарівні казки мають складнішу будову, вони довші, складаються з багатьох епізодів, пригод, відзначаються особливою вигадливістю, мають потужний фантастичний елемент.⁹

Головними позитивними персонажами цих казок часто виступають герої – богатирі, добро творці, подвиги яких мають визвольно-патріотичний характер; вони наділені незвичайними якостями: надприродною силою, кмітливим розумом, чуйною вдачею

("Кирило Кожум'яка", "Котигорошко", "Іван – мужичий син").

На відміну від казок про тварин, у чарівних казках наявні чудесні перетворення: вони наповнені дивовижними речами та істотами. Носії добра і справедливості в цих казках виходять переможцями над будь-якими (реальними чи міфічними) силами ("Кирило Кожум'яка"). Уважне і доброзичливе ставлення людини до природи оплачується сторицею і навпаки ("Казка про липку", "Кривенька качечка"). Працюючи над змістом цих казок, учитель залучає цю привабливу казкову екологічну істину з метою виховання школярів у дусі бережливого ставлення до всього живого¹⁰.

Під час ознайомлення учнів з соціально-побутовими казками учителю варто наголосити на відсутності у змісті дивовижних істот, надприродних сил, чудесних перетворень, на тому, що у таких казках, порівняно з попередніми, значно більше елементів дійсності, реальних життєвих подій.

Немає потреби усі дані одразу подавати учням початкових класів. Їм достатньо того, що фантастичність цього жанру (чарівні казки) вони розуміють на казках про звірів, явища природи. Коли ж за програмою дійде черга до вивчення казок про людей (соціально-побутові казки), учитель зверне увагу дітей на те, що героями казок можуть бути й люди. Але і в цьому випадку лишається фантастичність оповіді. З часом вчитель назве дітям інші ознаки казки: казки бувають народні й авторські, тобто написані одним казкарем¹¹.

На третьому році навчання увагу учнів можна привернути до особливостей будови казки. Кожна казка побудована по-своєму. Однак у казках як своєрідному жанрі є й певні закономірності, за якими ведеться викдал. На них треба вказати. Навіть учні 1 і 2 класів легко схоплюють, що зачин казки відкривається переважно словами: "Жив-був" чи "Жили-були", "Жив собі" або "Давно, давно це було". Нехай і діти саме так починають вигадані ними казки.

Шкільна практика показує, що учні без труднощів усвідомлюють одну з важливих особливостей багатьох казок – повторення однотипних дій чи ситуацій. Повторюючи їх автор казки досягає послідовного розгортання подій. У казці-загадці "Старик-роковик" В.Даля таким повторам є вираз "Махнув Старик-роковик". Таку дію він зробив і раз, і два, і три, і чотири. З повтором пов'язана поява нових обставин або нових дійових осіб казки.

Не всі казки ґрунтуються саме на таких засадах розгортання подій. Але у переважній їх більшості повтор епізодів визначає структуру казки.

Неодмінною частиною казки є її кінцівка. У ній – результат усього здійсненого героями казки¹². Кінцівка більшості народних казок, як і їх зачин, є своєрідна: "Ось і казці кінець, а хто слухав – молодець", "Казці кінець, а мені – меду корець", "І стали вони жити-поживати та добра наживати" і інші¹³. На композиційну частину казки доречно особливо звернути увагу дітей. Зробити це можна по-різному. Один з прийомів – поставити запитання: "Чим же закінчилась казка?".

Таким чином, у початкових класах не дається визначення казки як жанру. У процесі читання казок дітям розкривається їх своєрідні риси: фантастичність,

змалювання незвичайних подій з участю звірів, явищ природи і людей, специфічний зачин, типово казковий виклад з повтором однотипних дій, кінцівка. Під кінець навчання в початковій школі учні зможуть виділити казку як жанр з-поміж інших розглядуваних на уроці читання текстів. Для його їм вистачить знання названих особливостей. Виділення трьох груп казок: про звірів, чарівні і побутові – не входить до програми початкових класів. Про цю літературознавчу класифікацію казок учні дізнаються у старших класах.

У М.Горького є таке цікаве спостереження: "У світі немає нічого, що не може бути повчальним, — немає і казок, які не утримували б у собі матеріал "дидактичний", "повчання". Справді, хто б у казках не діяв, його вчинки зрозумілі дорослим і дітям. У казці "Лисичка і Журавель", наприклад, діють звір і птах. Це незвично. Зате читачеві ясно, що приймають вони одне одного нечемно. Сюжет казки спрямований на викриття неухваленості, корисливості, егоїзму. Методика рекомендує скористатися повчальністю казок.

Особливість казки полягає в тому, що у казці повчальність виражена не нав'язливо, не прямолінійно. Дітей приваблює захоплююча фабула, яскраво намальовані образи, дотепні характеристики. Учні запам'ятовується, наприклад, висновок болгарської казки "Хто ж був працьовитий?" – "Один нічого не робить, а другий йому допомагає". Неробство братів досить влучно сформульоване. Його легко запам'ятають діти як дотепний вираз.

Або ще один приклад. Ось українська казка "Нехайло". Скільки в ній такого, що здатне викликати цікавість у дітей, насамперед прізвище чоловіка – Нехайло. Це ж так у народі називають недбайливих людей, ледарів. Вони діють за правилом: "нехай потім, а не зараз". Далі: оцінку діям Нехаяла дає лисиця. Знаючи його як ледаря, лисиця не тривожилась і тоді, як дізналась, що Нехайло обіцяв сапою виполоти бур'ян, і у випадку, коли він вирішив узяти косу для знищення бур'яну. І тільки тоді, як він сказав, що піде за сірниками, щоб спалити бур'ян, вона серйозно сприйняла його намір. Не утруднюючи себе нероба спроможиться підпалити бур'ян.¹⁴ Будучи переконаною в цьому, лисиця каже лисенят: "Це він зробить!" Тому й пропонує тікати з виноградника. Будова казки захоплює дітей, адже неробство персонажа розкривається не людиною, а лисицею.

У казках міститься значний освітній і виховний потенціал. Діти щиро переживають горе, нещастя ображених. Зокрема, вони не байдуже ставляться до загибелі вівці, кози, собаки в казці "Самому вовка не побороти". Їм жаль невдачливих месників за смерть батька, брат, подруги. У цьому випадку слід не розвіювати співчуття дітей загиблим, а спрямовувати їх на усвідомлення того, у чому помилка дій тих, хто не повернувся з лісу, де був вовк.

Не менш емоційно молодші школярі сприймають текст, у якому добро бере верх над злом або знедолені і бідні перемагають багатих і ситих. Педагогічна цінність казок полягає в тому, що в них перемагає справедливість. Радість дітей слід всіляко підтримувати. Вияв радості – виховний момент. Учителеві залишається тільки підвести

своїх підопічних до знаходження причин радості. Так, сюжет казки "Дружні звірі" складний. Спочатку всіх домашніх тварин і птахів об'єднувало спільне горе: вони тікали від холоду. Потім їх роз'єднала особиста пихатість: кожен сподівався, що його врятує власний одяг – бараняча шуба, гусячий пух тощо. Нарешті вони знову разом. Тепер живуть у теплій хаті і спільно завдали прочухана ведмедеві, вовкові й лисиці. Перемогу друзів над зажерливими звірами діти сприймають схвильовано. Однак для вчителя цього недостатньо: необхідно довести причини цієї перемоги.¹⁵

Аналіз казок збуджує дітей до формулювання оціночних суджень. Це важливо для розвитку мислення молодших школярів. Наприклад, до наймолодших школярів автори читанки після прочитання казки "Колосок" звертаються із запитанням: "Як назвали мишенят? Як півника? Чому?" У відповіді дітей має прозвучати оцінка характеру казкових дійових осіб. У процесі розгляду казки "Юсіке і його семеро друзів" можна запропонувати учням запитання: "Як ви гадаєте, чи було б весело Юсіке у країні Неділі, якби він проминув усі інші дні? Чому?" Можна з певністю сказати, що в судженні дітей виявиться їх осудливе ставлення до нероб і прихильне – до працьовитих людей.

Учні самостійно визначають характерні ознаки казкових персонажів: доброту, сміливість, чесність або боягузтво, чванливість, пихатість.

При розгляді казок правомірно ставити запитання для узагальнень, роздумів такого типу: Чим приваблює вас казковий герой? Що відмінного ви помітили в дійових особах казки? За що ми цінуємо їх?

Добір казок у читанках задовольняє й іншу сторону навчального процесу початкової школи – пізнавальну. Зокрема, бурятська народна казка "Сніг і заєць" в образах розповідає дітям про те, що заєць змінює шерсть, пристосовуючись до умов зими і літа. Пізнавальний зміст має також українська народна казка "Найближчий родич", яка пояснює, чому хлібина є родичем зерну жита.

Працюючи над казкою, не слід випускати з поля зору вимог, які ставляться до всіх уроків читання: домогтися усвідомлення змісту тексту. Тільки в цьому випадку можливе здійснення освітньої і виховної мети уроків читання. ¹⁶

Структура уроків читання казок нічим не відрізняється від будови опрацювання оповідань. Після ознайомлення з текстом казки і тлумачення (при необхідності) слів і виразів застосовується вибіркове читання, відповіді на запитання (учнів і вчителя), складання плану (різних типів – малюнкового і словесного), різноманітні форми переказування. Зміст, мета і завдання кожного з цих етапів залежить від тексту казки.¹⁷

Головна увага має бути зосереджена на тому, щоб діти свідомо розуміли текст казки, чітко уявляли послідовність розгортання подій і мотиви дій персонажів. Допмагають у цьому питання, відповіді на які підкажуть, чи зрозуміли діти сюжетну канву твору і змальованих картин.

У роботі над казкою широко застосовуються прийоми інсценізації й драматизації. Інсценізація – це переробка будь-якого твору (у тому числі й казки) для сцени або кіно.

У захоплюючому творенні сценарію учитель дістане змогу працювати і над складанням плану, і над розвитком мовлення.

Під драматизацією розуміють передачу подій, розказаних у прозовому чи віршованому творі, у драматичній формі, тобто в особах. Для драматизації підходять тексти казок "Дружні звірі", "Лисичка і Журавель". У цих випадках доречно скористатися масками, деталями костюмів героїв казок.¹⁸

Робота над легендою, переказом

Серед етнічних жанрів фольклору, в яких ідейно-художніми засобами особливо яскраво відображена історія нашого народу, його світогляд і поетична культура, значне місце належить легендам і переказам. І тепер на Україні, мабуть, не знайти такого міста чи села, де б в людській пам'яті не зберігалися чудові фантастичні історії про конкретних героїчних осіб, які там діяли, або реалістичні художні оповідання про них. З покоління в покоління передаються міфологічні розповіді про певні місцини, ріки, озера, ліси, гори, долини та історичні згадки про визначні події, що тут відбувалися.

З драматичністю людської долі пов'язані у фольклорних оповіданнях поява багатьох тварин, птахів, рослин. Побутувати і досі побутують на Україні творчо переосмислені народом біблійні оповідання. Усі ці оповіді, що є правдивими, але містять елементи фантастики, і є легендами і переказами.¹⁹

Легенда - народне сказання або оповідання про якісь події чи життя людей, оповите казковістю, фантастикою.²⁰

Переказ - це невелике усне оповідання про визначні історичні події та їх героїв.

Звідси випливає, що легенди і перекази доступні для сприймання учнів 3 і 4 класів. У підручниках з читання пропонуються легенди і перекази про героїчне минуле нашого народу, про походження назв міст, птахів, рослин, а також біблійні легенди. У них міститься значний пізнавальний і виховний потенціал. Діти щиро переживають горе і нещастя людей, дізнаються про традиції української народу, про рослинний і тваринний світ.²¹

Легенди за змістом подібні до фантастичних казок; у них також головну роль відіграє чарівний, фантастичний елемент. Але сюжети легенд більше, ніж казкові, зорієнтовані на достовірність зображуваного. Багато легенд ґрунтується на біблійних сюжетах (про створення світу, перших людей, про Ісуса Христа, Божу Матір, пророків, апостолів, святих). Тому перед вивченням легенди дітей треба ознайомити з тими чи іншими біблійними іменами, сюжетами, подіями. Наприклад, перед вивченням легенди "Суд Соломона" дітям потрібно розповісти, що Соломон був найрозумнішим царем, сказати дещо про його правління.

Значна частина сюжетів легенд походить від давніх міфологічних вірувань і уявлень. Це можуть бути легенди про перетворення людини на різні предмети чи тварини, про переселення душ у тварини і рослини. Це легенди про походження калини, верби, папороті. Такі легенди легше сприймаються дітьми, бо вони дуже схожі до казок. Дитяча уява не повинна загострюватися на розвінчанні фантастичності у таких легендах. Діти повинні провести паралель, що, наприклад, калина така ж

красива, як і молода дівчина. За допомогою таких легенд про перевтілення людей у рослини діти повинні навчитися поважати і любити красу природи. Доцільно перед вивченням таких легенд розповісти учням про ту чи іншу рослину.

Також уже в давньоруських літописах зафіксовані легенди, пов'язані з історичним минулим нашого народу. У них відображена боротьба наших предків зі степовими кочівниками, татаро-монгольськими ордами, подвиги козацтва та інші моменти з історії визвольних змагань українського народу. Ці легенди є найправдоподібніші. Дечим вони схожі до оповідань. Наприклад, у легенді "Панщина" розповідається про конкретний період життя українського народу, про знущання, які перенесли українські селяни.

Перед вивченням історичних легенд і переказів дітей слід ознайомити з тими чи іншими історичними фактами. Чимало цих творів пов'язано з назвами різних місцевостей, які можна вивчати після розповіді про цю місцевість. Такі легенди і перекази містять народне тлумачення їх незвичайного походження назв.

Установкою на достовірність і одно сюжетністю, нестійкою, довільною формою легенда відрізняється від казки, в якій так чи інакше підкреслюється нарочитість, вигаданість зображеного. Значним фантастичним, іноді міфологічним елементом легенди відрізняються від переказів, що характеризуються більшою реалістичною, фактичною правдивістю, позбавлені алегоризму.²²

Структура уроків читання легенд і переказів така, як і казок. Учитель близько до тексту розказує або читає легенду (переказ). Після ознайомлення з текстом і тлумаченням слів та висловів застосовується вибіркове читання, відповіді на запитання, складання плану, різноманітні форми переказування. Зміст, мета й завдання кожного з цих етапів залежить від тексту.

Головна увага має бути зосереджена на тому, щоб школярі свідомо розуміли текст легенди, чітко уявляли послідовність розгортання подій і мотиви поведінки персонажів. Із відповідей на питання до змісту класовод визначає, чи опанували діти сюжетну канву твору і змальованих картин.

Працюючи над легендою чи переказом, не слід випускати з поля зору вимог, які ставляться до всіх уроків читання: домогтися усвідомлення змісту.

Отримані відомості з прочитаних легенд учні зможуть використати на уроках природознавства, народознавства та інших.

Методика вивчення вірша. Ознайомлення молодших школярів з ліричним віршем

Молодші школярі знайомляться з епічними (сюжетними) і ліричними віршами. Відмінність цих типів поетичних творів накладає відбиток на методику їх вивчення і якоюсь мірою на організацію уроків читання.

Так, епічним віршам властивий сюжет, розвиток подій. До сюжетних відносяться, зокрема, вірші "Помагай" П.Воронька, "Товариші" М.Пригари та інші. Не всі вони однакові за розміром і ступенем складності сюжету, адже пропонуються учням різних класів, у роботі з якими враховується техніка читання, здатність сприймати й аналізувати прочитане. Проте читання всіх їх будується за однотипною схемою.

Наявність розвитку подій, в центрі яких діють особи, епічні вірші подібні до інших

художніх жанрів, таких як оповідання, казки. Тому організація уроків їх читання схожа на будову уроків вивчення оповідань і казок. Як і при розгляді прозових творів, в опрацюванні віршів після вступної бесіди і ознайомлення з текстом застосовується кількаразове повторне читання, аналіз головної думки і художнього її втілення.²³

Працювати над віршем, не слід забувати, що об'єкт аналізу – поетичний твір. У нього особлива форма, що зумовлює використання специфічних прийомів роботи над ним. Йому притаманні більша, ніж в оповіданнях, образність, своєрідна синтаксична будова речень, лаконічне змалювання образів. Це змушує вчителя бути особливо пильним до пояснень окремих слів і виразів, тлумачення смислу речень. У вірші П.Амбросій "Мороз" не можна залишати без роз'яснення словосполучення "світанкової пори", зміст речення "Хмура осінь наступила, лист зелений пожовтила". А вірш П.Тичини "Вийшла мати з дітьми в поле" потребує часу для ознайомлення дітей з переносним значенням слів у таких, наприклад, поєднаннях лексем, як "легка хмарка", "вітри проснулись", "танцює дощик", розкриття семантики слів "голубизна", "прозелень".

Як і інші поетичні твори, сюжетні вірші не позбавлені емоційного авторського ставлення до героя поезії чи об'єкта зображення. Відношення автора до описуваних подій наявна в кожному епічному вірші. Вони виявляється в осуді чи схваленні дій героїв. На неї слід орієнтуватися у визначенні провідної думки твору. У віршах для учнів молодших класів ставлення автора до зображуваного часто висловлюється побажаннями, рекомендаціями, адресованими всім, хто читає. Показовим прикладом у цьому є вірш П.Воронька "Помагай". Схарактеризувавши дії хлопчика як такі, що заслуговують наслідування, поет звертається до читача зі словами: "Ось і ти часу не гай – будь, як хлопчик Помагай!"

Або інший приклад. Вірш М.Пригари "Товариші" – сюжетна розповідь про хлопчика Андрія, який сміливо заступився за дівчинку, не побоявшись двох її кривдників. Для його змалювання поетеса використовує мало слів. Проте їх достатньо, щоб читач уявив характер героя. Що ж допомагає цьому? Прослідкуємо за фабулою.²⁴

Із школи додому прямують Андрійко і Володимир. Розмовляють. Але як? У вірші сказано: один із них (товаришів) говорив, а другий більше слухав. Як оцінити говоріння і мовчання: що з них добре, а що погане? Мабуть, дати їм оцінку можна лише у випадку, якщо розглядати їх у певній ситуації. Для того ж слід подумати над тим, що говорить балакучий хлопчик. З вірша діти дізнаються, про що вів розмову Володя. Його розповідь приваблива. Йому хочеться знайти якусь нову планету. А кому не хочеться? Як кожен із нас, він мріє про таке, що багатьох захоплює. Наприклад, податися із Землі в путь, щоб дізнатися, які люди живуть на інших планетах. Цікаво ж! З ним погодиться кожен. А на завершення своїх мрій він запевняє, що, подаючись у путь, не злякається. Це похвально? Так. Значить, у тому, що Володя – говорун, нічого поганого немає.

А що ж Андрійко? Він, як свідчить текст вірша, участі у цій розмові не брав. Може, він не мріє про таке? Можливо, він побоїться мандрувати на інші планети?

Відповісти на ці запитання допомагає ситуація, у якій опинилися співбесідники.

Потаємну Володину розповідь перервав крик із парку: "на стежці двоє хлопчаків дівча скубли за коси". Розмова урвалася. Кожен діяв по-своєму. Андрійко зреагував першим, він "стиснув кулаки". Володя ж вважає за краще тут не стояти, бо можна "встрянути у бійку". Цими словами він розкрив себе повністю. Говорив одне, а діє не так, як запевняв ("не злякаюсь"). У Володі, хай скаже вчитель, слова розійшлися з ділом. Цей вираз має стати предметом обговорення так, щоб діти усвідомили критерій поведінки: словам має відповідати діло.

А як же діяв неговіркий Андрійко? Учні читають: "Він просто кинувся у бій, не мовивши ні слова". Образ сміливця окреслюється кількома словами. Але надто виразно. Істотну роль у цьому відіграє будова (композиція) твору. Вона розкрита у наведеному вище аналізі. Один хлопчик запевняв іншого у своїй сміливості, інший про це нічого не говорив. А хто з них справді сміливий, показали дії кожного з них, коли вони почули дзвінкоголосий крик дівчинки.

При розборі цього вірша не слід ігнорувати можливості показати його поетичні особливості. Він починається образним малюнком зимової пори, коли сніжок лягає на землю білим мохом (цікаве порівняння), коли мете й мета завійка (не завірюха і не хурделиця). Ніщо не передвіщає ніякої біди. Хлопці ведуть розмову, хоч вітер б'є снігом в обличчя і сердито скубе за вуха. Аналіз образного апарата вірша допоможе учням прийняти текст як поетичний твір, якому притаманні художність, ритміка викладу подій.

На відміну від епічних віршів у ліричних поезіях немає сюжетного розвитку. У них відтворено переживання поета чи почуття, властиві не тільки авторові твору, а й усім людям. Авторські переживання передаються або в змалюванні картин природи, або в розкритті політичних подій.

У читаннях представлені віршовані твори громадянської і пейзажної лірики.

У роботі над творами громадянської лірики важливо якнайповніше показати головну думку поезії, виявити складові частини ідейного задуму, а також ті висновки, які витікають з описуваного. Як і при опрацюванні інших творів, аналіз поезій громадянського спрямування потребує заключного слова вчителя, яке повинно стати закликком чи порадою, виразом гордості за нашу Батьківщину, за свободолюбивий український народ.

Твори пейзажної лірики потребують своєрідного підходу до їх вивчення. Зумовлено це тим, що вірші такого типу невеликі за розміром і передаються в них не події з життя людей, а почуття, пов'язані із змалюванням явищ природи, переживань. Така поезія сприяє емоційному пізнанню дійсності. Звідси стає зрозумілою вимога методики – читанням ліричних віршів вводити дітей у світ художніх образів через почуття, а далі вести від почуттів до думок, до висновків.²⁵

Сучасний підхід до методики опрацювання ліричного вірша наголошує на умовах, за яких можливе повноцінне сприймання молодшими школярами пейзажної лірики²⁶:

а) активного збагачення тезауруса учнів (тезаурус від грецького запас – сукупність понять, словник), розвитку їхньої поетичної спостережливості;

- б) наявності в них настроєності на сприймання;
- в) формування поетичного слуху, асоціативної і творчої уяви;
- г) уміння аналізувати образно-емоційний зміст твору;
- ґ) давати естетичну оцінку поезії та відображеній у ній дійсності;
- д) активізації творчої думки учнів.

Забезпечення цих умов та знання вчителем особливостей сприймання лірики молодшими школярами веде до формування в них неповноцінного естетичного сприймання пейзажної лірики.

Розглянемо роботу над ліричним віршем, кінцевим результатом якої буде не лише виразне декламування вірша учнями, а й естетичне сприйняття.²⁷

1. Спочатку вирішуємо конкретні навчальні завдання: настроїти дітей на сприймання тексту, викликати в їхній свідомості та уяві образи і картини, близькі до тих, які знаходяться в центрі уваги вірша; познайомити з автором, пояснити значення слів, без розуміння яких сприймання вірша буде важким. Щоб справитися з цими завданнями, використовуємо бесіду з опорою на власні спостереження і досвід дітей, елементи розповіді, а також музику і живопис.

2. Після цього вперше читаємо ліричний вірш. Конкретизуємо завдання: донести до учнів зміст вірша і, головне, викликати емоційний відгук на прослухане. Слід читати так, щоб у дітей з'явився пізнавальний і емоційний інтерес до подальшої роботи з текстом.

3. Наступна робота – розмова про враження, що виникли у дітей після ознайомлення з твором, виявити рівень їхнього сприймання. Використовуємо бесіду на основі вражень учнів. Наприклад: Діти, чи сподобався вам вірш? Чим? Що особливо сподобалось? Які картини уявили? Як ви думаєте, з яким почуттям поет малює ці картини?

4. Самостійна робота учнів із текстом вірша. Вона потрібна для того, щоб школярі уважніше вчиталися у зміст, підготувалися до його аналізу. Для цього пропонуємо прочитати твір ще раз про себе і позначити олівцем малозрозумілі слова і вислови.

5. Мета аналізу ліричного вірша – поглибити і розширити образні уявлення, що склалися в учнів.

Головне – не зруйнувати той емоційний стан класу, який виник після першого читання вірша. Проводимо аналіз так, щоб поступово зростало захоплення дітей майстерністю поета, щоб за кожним словом, кожним рядком вони бачили яскраву картину і раділи цьому відкриттю. Тому використовуємо вибіркове читання окремих рядків, строф, слів. Наприклад: Як автор описує...? З чим порівнює...? Прочитайте. За допомогою яких слів автор малює ...? Звертаємо увагу на образні засоби мови художнього твору: епітети, метафори, порівняння та інше.

Вибіркове читання супроводжуємо бесідою-роздумом та елементами лінгвістичного аналізу тексту. Наприклад: Який настрій у вас виник під час читання цих рядків? Які слова допомагають автору створити такий настрій? Чому автор порівнює ...? Як ви думаєте, для чого автор використовує цей засіб...?

Доцільним є використання методу стилістичного експерименту (штучна заміна авторського слова або словосполучення іншим, близьким за змістом), що вчить дітей розуміти мовні засоби вираження змісту, отримувати естетичну насолоду від вдало підбраного автором слова, сприйняти зображення як витвір мистецтва.²⁸

Розвиваючи уяву дітей, учитель використовує прийом ілюстрування тексту (розглядання готових ілюстрацій, словесне та музичне ілюстрування). Наприклад: 1. Уявіть собі, що ви художники. Яку картину ви намалюєте до першої строфи? Які фарби використаєте? Чим цей малюнок відрізнятиметься від малюнка до другої строфи? Що домалюєте? та ін. ... 2. Уявіть собі, що ви композитори. Яку музику ви написали б до цього вірша? Які музичні інструменти оберете для виконання?

6. Виразне читання вірша – своєрідний підсумок роботи.

Покажемо, як практично використовувати ці рекомендації на прикладі читання вірша Т.Г.Шевченка "Садок вишневий коло хати".

Вчитель пропонує дітям прослухати платівку із записом пісні "Садок вишневий коло хати" (музика М.Лисенка), назвати автора слів.

Музика допомагає збудити почуття дітей, збагачує їхні серця чарівними поетичними образами (можна використати грамзапис вірша у виконанні Ольги Кусенко).

Вчитель наголошує, що грати каземату не потьмарили живого бачення поетом краси природи, не згасили його мрій про вільне, щасливе життя народу, про достаток у сім'ях і щасливий побут. І далеко від рідної землі Т.Шевченко думав про свій народ, про Україну.

Починається опрацювання поезії з її виразного читання. Оскільки у вірші незрозумілих слів немає (може виникнути запитання щодо плугатар – той, хто оре землю плугом, орач), потреба у членуванні його на окремі логічно закінчені частини відпадає.²⁹

Класовод щиро, задушевно читає вірш напам'ять. Запитує дітей, яку пору року зображено у ньому. (Весну, бо гудуть хрущі, співають солов'ї). Про який місяць йдеться? (Травень, коли цвітуть сади). У вірші немає слів "весна", "травень", але ми здогадуємося, що мова йде саме про цей період: сади найчастіше цвітуть у травні.

Далі учні читають вірш, обдумують словесні малюнки до нього, виділяють у тексті зорові та слухові образи, виписують їх.

Вчитель пропонує прочитати ще раз і осмислити те, що уявляв поет. (Вечір в українському селі: вишневий садок, плугатарі повертаються з поля, привітно світяться вогники в біленьких хатах, матері ждуть з вечерею своїх синів, дочок, чоловіків, сім'я вечеряє надворі, в небі сходить вечірня зоря. Тиша навколо. Тільки лине спів дівчат і невгамовного соловейка...).

Учні підсумовують, що скромне і чесне трудове життя селян чарує поета, який бачить у ньому багато людяності та благородства.

Аналізуючи мову твору, пропонуємо дітям знайти в ньому слова, які показують емоційне ставлення поета до зображуваного. Це пестливі форми, як-от: зіронька,

соловейко, маленькі діточки. Привертаємо увагу і до звукової організації мови: асонанси звуків [a] та [i] в першій строфі надають звучанню плавності, протяжності; гармонія приголосних у другій і третій строфах передає враження від вечірньої тиші, а внутрішні рими (мати – научати, мати – коло хати) роблять текст ще милозвучнішим.

Така робота сприяє розвиткові поетичного слуху дітей, збагачує мову.

Завершується робота складанням плану екранізації вірша.³⁰

План екранізації вірша Т.Г.Шевченка

"Садок вишневий коло хати"

Зміст кадрівМузичні ремарки1. Вечоріє. Українське село у вишневому цвіту.

2. Поля. Дорогою йдуть хлопці з плугами, дівчата. Вітер куйовдить їхнє волосся.

3. Затишна селянська хата. Мати порається біля печі, готуючи вечерю.

4. Подвір'я, видно біленьку хату, сад увесь в цвіту. За столом зібралася сім'я вечеряти.

5. Навколо стемніло, ясно світить місяць на небі, видно зорі. Подекуди блимають вогники у хатах.

6. Все поринуло у сні. Спить мати біля своїх діток. На лавці сидять і стиха розмовляють дівчата, щебече соловейко.Плавна, легка музика (тихе звучання).

Музика голоснішає, стає веселою, бадьорою.

Мрійлива ніжна музика.

Музика плавна, то голоснішає, то стихає.

Спокійна музика, яка поступово затихає.

Тиха музика, чути спів солов'я.

Таким чином, діти вчать образно сприймати світ, повніше і яскравіше зображати картини природи, естетично сприймати їх, відчують потребу образно висловлювати свої враження і думки.³¹

Через естетичне сприймання художніх творів учимо школярів помічати прекрасне у навколишньому світі й розуміти красу в зображенні життя художніми засобами. Це одне з головних завдань уроку читання в початкових класах.

Особливості роботи над байкою

Жанр байки у читанках представлений кількома зразками. Уперше з цим жанром діти знайомляться у 2 класі. Наймолодші школярі байок не читають. Цьому є пояснення: байці властива алегоричність (мистецький прийом втілення абстрактного поняття в художньому образі; наприклад безладдя в зображенні дій Лебеда, Щуки і Рака, що представлені в байці Л.Глібова "Лебідь, Щука і Рак"). Дітям наймолодшого шкільного віку властиве конкретне мислення. Тому при опрацюванні байок у вчителя можуть виникнути складності. Їх подоланню сприятиме, по-перше, використання на уроці привабливих для дітей сторінок байки як літературного жанру і, по-друге, усвідомлення вимог до вивчення байки у початковій школі.

Як і казка, байка захоплює мальовничим зображенням дійових осіб, зокрема тварин, птахів, риб. У дітей особливе ставлення до них: вони їх люблять у житті, а тому з цікавістю слухають розповіді про них. Цією закоханістю у птахів, звіряток учитель

повинен скористатися: перед роботою над байкою розповісти про якусь звірючку, згадати, які поведки птахів і тварин відомі дітям. Мета таких бесід – відповідно настроїти дітей на слухання тексту з участю звірят, пташок, риб. Інтерес до теми може підвищуватися повідомленням про те, що крім казок про звірів і птахів, існують й інші твори, у яких діють звірі й птиці. Це – байки (від слова "баяти", що означає "розповідати").

Від казок байки відрізняються тим, що вони переважно віршовані.

Успішній роботі над байкою допоможуть притаманні цьому жанру картинність описів, влучність виразів, образні характеристики персонажів. У байці "Чиж та Голуб" чирик зображений привабливо: "молоденький, такий співучий, проворненький". А хіба не виразно змальований пихатий Голуб, який дозволяє собі такі слова: "А що? Попавсь? От тобі й на! Вже, певно, голова дурна..." Діти позитивно реагують на влучну й емоційну лексику описуваних у байці епізодів. Завдання вчителя – донести їх до учнів і виразним читанням тексту, і зосередженням уваги на тих образних прийомах, які використовує байкар для змалювання своїх героїв.

У роботі над байкою методика рекомендує дотримуватися певних вимог.

Особливості байки як жанру:

- байка – твір художньої літератури, це – алегорична розповідь навчального характеру;

- персонажі байок – тварини, птахи, риби; дійовими особами можуть бути люди і предмети;

- байка складається з двох частин: зображення подій чи розповіді про них і повчання (мораль).

У початковій школі немає можливості називати учням усі риси байки, але без пояснення окремих з них обійтись не можна. Так, у вступній бесіді вчитель назве одну з характерних рис байок – їх переважно віршований характер. Говорити ж в ознайомчій бесіді про алегоричність байки не варто. Немає потреби взагалі вживати цей термін. Повести розмову про цю істотну рису байки доцільно по завершенні аналізу описаних у ній подій. Так, після закінчення розбору і зачитаного повчання з байки "Чиж та Голуб" діалог між учителем і учнями можна уявити таким:

- Щойно ми прочитали повчання. Кого з дійових осіб байки воно стосується?

- Голуба.

- Подумайте: ці слова автор спрямовує тільки Голубові?

- Ні.

- А кому ще? (Учні відповідають). Правильно. Усім людям. У тому числі й нам з вами. Хіба у нас не буває таке, що ми чужій невдачі не співчуваємо, а сміємося?

- Буває.

- Чим же цінна нам байка?

Узагальнюючи відповіді учнів, педагог формулює думку про те, що байка – це художній твір, який малюючи життя звірів, риб і птахів, засуджує вчинки, що трапляються у людей.

У початкових класах зайве інформувати дітей про те, що в байках можуть діяти також люди і речі. Це їм стане відомим з байки Л.Глібова "Вовк і Кіт".

Як і в роботі над казкою, при вивченні байки методика не радить наголошувати на тому, що описувані в ній події умовні, оскільки діють звірі. Навпаки, описане в байці слід розглядати як реальне життя тварин, птахів, риб. Треба піддавати аналізу вчинки персонажів байки, особливості їх поведінки, ставлення одне до одного. Умовність зображуваного стає зрозумілою, коли учні прочитують мораль. Тут вони переконуються у тому, що застереження автора байки поширюється на людей. Не випадково Глібов писав: "Моя байка, добрі люди, у пригоді, може, буде".

Існують методичні поради щодо порядку роботи над частинами байки, а саме: зображенням подій і повчанням (мораллю). Є два погляди на те, чи треба читати байку всю, чи спочатку слід ознайомитись із викладом подій, а вже на завершення аналізу прочитати мораль. Один з них пропонує незалежно від розташування повчання, ні під час розбору змісту подій. Мораль читається на завершення розмови про події і після характеристики персонажів. Інша думка зводиться до того, що треба читати увесь твір, адже без моралі важко збагнути його зміст. Слушність останнього твердження безперечна. Справді, прочитавши мораль, можна прослідкувати, як вона розкривається, на прикладі яких образів це робиться, на якому словесному матеріалі. Тому є всі підстави рекомендувати другий підхід до вивчення байки. Цей підхід тим більш логічний, оскільки в читанках представлені байки, у яких мораль вставлена в сюжет байки. Це – байки Л.Глібова "Коник-стрибунець" і "Вовк і Кіт".

Етапи роботи над читанням байки майже повністю збігаються з вивченням оповідань і казок. Безпосереднє знайомство з твором можна почати з розгляду малюнка, який ілюструє хід подій, описаних у творі. Проте бажано зважати на якість ілюстрацій до байок. Не слід, наприклад, брати невиразний малюнок до байки "Чиж і Голуб", представлений у діючій читанці. Зате можна скористатися чи танковим зображенням Лебедя, Щуки і Рака. Він допоможе вчителю уявити причини невдалих дій героїв. Кожен з них робить те, що йому властиво: Лебідь рине в небо, Щука – у воду, а Рак, як йому належить, тягне назад. Саме це, як дізнаються діти з байки, стоїть на перешкоді сумісних дій. Вдалою є ілюстрація до байки "Вовк і Кіт".

Для першого ознайомлення з тестом припустимо запропонувати дітям мовчазне читання з виконанням певного завдання: поділити текст на дві частини (байка "Чиж та Голуб") або виділити місце в тексті, де автор малює, як діють персонажі твору (байка "Лебідь, Щука і Рак").

Мовчазне читання не виключає необхідності головного прочитування тексту байки. Це робить учитель. Виразним читанням байки він створює цілісне уявлення про змальовані події і героїв, що беруть у них участь.

Наступні етапи, як і при опрацюванні оповідань і казок, такі:

а) вибіркоче читання (якими словами байкар говорить про те, що хотіли зробити Лебідь, Щука і Рак? Прочитайте слова, що передають занепокоєння. Знайдіть частину, у якій йдеться про те, чому у них нічого не вийшло);

б) відповіді на запитання (Як ви розумієте слова "катма ходу"? Чому Лебідь, Щука і Рак не можуть зрушити воза? у яких випадках ми говоримо "та тільки й хура досі там"?);

в) встановлення головної думки твору (Чому Лебідь, Щука і Рак не змогли зрушити воза? Прочитайте останні два рядки і подумайте: чи можемо ми сказати, хто з них винен? Чи трапляється таке серед людей? Яка ж мораль?).

У висновку учитель загострює увагу дітей на тому, що саме засуджується в байці (безладдя) і до чого закликає байкар (до дружби, товаришування).

Тексти байок "Чиж та Голуб", "Вовк і Кіт" дають змогу застосовувати читання в особах. Обидві байки дозволяють працювати над виразністю читання. Оскільки програма рекомендує заучувати напам'ять байки Л.Глібова, можна присвятити деякий час уроку вивченню байки напам'ять.

Рекомендується різні варіанти заучування напам'ять і байки, і вірша. Один з них – кількаразове прочитування кожної з частин (строфи чи куплета). Коли засвоєна перша частина, пропонується подібне зробити з іншими частинами. А на завершення демонструється знання всього тесту напам'ять. Другий варіант заучування полягає в тому, що після запам'ятання однієї з частин перехід до нової після повторення попередньої, далі – і всіх попередніх. У результаті – учні не забувають того, що стало надбанням їх пам'яті.³²

Методика опрацювання нарисів

Нарис – це оповідний художньо-публіцистичний твір, у якому зображуються дійсні життєві факти, події, конкретні люди. Введення до читанок такого жанру творів методично виправдане. Вони розширюють пізнання учнів, оскільки їхня тематика різноманітна. Тут і розповідь про сьогоденне суспільне життя людей, про історію нашого народу, про гордість української літератури ("Тарас Шевченко" Д.Красицького, "І.Я.Франко" А.Кримського; "Древній Київ" та "Старовинне місто" Н.Забіли і інші).

Матеріали цього жанру відкривають учням історію і сучасний навколишній світ. У цьому їх пізнавальне значення. Разом з цим вони містять великий виховний потенціал. Цю особистість нарисів учитель зобов'язаний використати в повній мірі для розвитку у своїх вихованців почуття любові до рідної Батьківщини, гордість за наш народ. Опрацювання цих текстів потрібно спрямувати на прищеплення дітям бажання самим трудитися, зробити добре і корисне діло, сумлінно виконувати свої обов'язки.

Переважна більшість нарисів характеризується тим, що в них виклад наукових даних базується на основі розгортання сюжету, в якому діють люди. Введення героїв у розповідь надає відтінку художності, що проявляється у використанні прийомів, відомих художній літературі.

У роботі над нарисами необхідно враховувати своєрідність викладу. Насиченість тексту фактичними даними потребує ширших пояснень, знаходження аналогій, відомих дітям з їх досвіду. Що ж до прийомів в аналізі таких текстів, то в цих випадках бажано дотримуватися тієї форми, яку запропонував автор.³³ Наприклад, якщо автор запросив читача здійснити похід по місту, то цей прийом слід продовжити і вчителю, сказавши:

"Що ж ми побачили, подорожуючи з автором по місту?" чи "Де ми побували і з чим познайомилися, ходячи з автором по місту?". Розмова в такому ключі відкриє вчителю можливість показати один із способів передачі думок – виклад від імені першої особи множини. Але над яким би різновидом науково-художніх статей не велась робота і які б форми їх опрацювання не застосовувалися, вимога до їх читання залишається незмінною: уроки ознайомлення з нарисами мають давати учням деяку суму знань, розширити їх світогляд. А цього можна досягти тільки при активній пізнавальній діяльності. Що ж може сприяти організації й успішному проведенню уроку?

Насамперед, урахування змісту матеріалу, щоб правильно обрати форму підготовки дітей до сприймання тексту. В одних випадках достатньо лише підвести учнів до слухання матеріалу, зацікавити їх, а в інших – необхідно роз'яснити, про що йдеться у творі; коли і де події відбувалися, яке значення вони мали в історії і чому ми, сучасні люди, повинні не забувати про них.

У матеріалі "Весна в лісі" письменник О.Копиленко розповідає про те, якими народжуються білченята, зайченята та ін. Виникає запитання, чи є потреба вчителю, готуючи дітей до читання цього тексту, своїми словами переказувати його зміст? Безперечно, немає такої потреби. Мета уроку – ознайомити учнів з одним з цікавих явищ природи. Ця мета досягається прочитуванням тексту, доступного дитячому розумінню. Тому підготовку до сприймання твору можна обмежити лише інформацією про те, що з настанням весни оживає природа, просипаються звірі, які протягом зими спали, народжуються малята у лісових і польових звірів. Про те, якими вони бувають після народження розказує письменник О.Копиленко.³⁴

Інші вимоги пред'являються до етапу уроку, який готує школяр до слухання таких, наприклад, текстів, як "Тарас Шевченко" Д.Красицького. Без роз'яснення того, у яку епоху жив Великий Кобзар, діти не збагнуть, що таке панщина, куди ходив батько Тараса або у яку дорогу він вирушив з "панською хурою", де й застудився. І розповідь про великого українського поета слід ввести і незрозумілі учням слова "пан", "панщина", які трапляються у тексті. Поряд з поясненням історичних фактів, зрозумілих молодшим школярам, корисно ознайомити дітей з книгами, картинами поета.

Позитивні результати читання нарисів залежать також і від того, як організовано їх аналіз, точніше, як ведеться розбір і усвідомлення частин розглядуваного матеріалу.

Як правило, кожна стаття містить нові для учнів дані. Вони втілюють в невідомі школярам слова, терміни і вирази. Перша вимога – це якомога точніше давати уявлення про зміст понять, які називаються новими для учнів словами.

Зразок для вчителя, як можна будувати розповіді про не знані учням речі, дає вміщення у "Читанці" для 2 класу тема матеріалу-загадки під назвою "Який це місяць?". Щоб привести учнів до назви місяця-квітня, автор твору-загадки розкриває його типові риси: розлилися річки, затопили низини та луки; загуркотіли в полі трактори – почалася весняна сівба; цвітуть в'язи, клени; ось-ось буйно розквітнуть садки. Найбільший ефект дає образне тлумачення смислу слів, яке спирається на речі, відомі

учням, на дитячий життєвий досвід.

Перевіркою результативності роботи над малюнком має стати узагальнююча бесіда. Вона проводиться після розбору частин. В її основу кладуться запитання, які передбачають повторення матеріалу, розповідь про те нове, що учням стало відоме сьогодні, формулювання свого ставлення до опрацьованого матеріалу.³⁵

Вивчення малих фольклорних жанрів

Методика початкового навчання не передбачає окремих уроків для опрацювання малих фольклорних жанрів, таких як загадки, прислів'я, скороговки. Вони вводяться в тканину уроку як супровідний матеріал, хоч і важливий, необхідний для роботи з молодшими школярами.

Загадки, прислів'я, скороговки урізноманітнюють прийоми навчальної роботи. Вони вносяться до навчального процесу елементи гри, що психічно виправдано в навчанні дітей 6-10 років. Їх слід використовувати як дидактичний матеріал при вдосконаленні техніки читання, виробленні літературної вимови. Нарешті, вони становлять суттєвий елемент розвитку мовлення і мислення.³⁶

"Прислів'я, — за словами К.Ушинського, — являє собою маленьку розумову задачу". Зміст кожного прислів'я відображає погляди народу на природу, людей, значення всіх явищ життя³⁷. Учням визначення прислів'я треба дати у загальних рисах, наголошуючи на тому, що прислів'я – це вислів, який у вигляді ритмічно побудованого і навіть заримованого речення передає багатовікові спостереження народу над поведінкою людей і навколишньою природою, виражаючи їх у вигляді мудрого узагальненого повчання, наприклад: "Друзі пізнаються в біді", "Під лежачий камінь вода не тече".

Розкрити таку властивість прислів'я можна на багатьох прикладах. Так, в азербайджанській народній казці "Сім лозин" йдеться про те, як в одного чоловіку було семеро синів. І були вони нерозлийвода. А коли поженилися, кожен збив своє гніздо й відцурався від інших. Тоді батько, зібравши їх, попросив принести по гранатовій лозині. Принесені лозини батько зв'язав і дав їм, щоб кожен спробував переламати пучок. Ніхто цього зробити не зміг. Тоді батько дав кожному по лозині. Окремі лозини, звичайно, були поламані. Батько зробив висновок: "Якщо ви триматиметеся купи, ніхто вас зламати не зможе, як оці сім лозин".

— Так в житті буває завжди, — говорить вчитель. – Дружба дає щастя людям. У народі тому й говорять: "Щасливо там жити, де вміють дружити". Такий вислів називають прислів'ям. Прислів'я – це народна мудрість.³⁸

Із скороговками і загадками діти ознайомлюються ще в дошкільному віці. Скороговки вводяться як елемент вироблення орфоепічних норм, як засіб розвитку дихання, від якого залежить виразність читання і декламування. Скороговку прочитують кілька разів: мовчки для ознайомлення; вголос – для колективної роботи над усвідомленням змісту. Спочатку читають повільно, щоб усі звуки називалися правильно, потім швидше, щоб подумати над правильним диханням, і, нарешті, максимально швидко – це вже весела гра, у якій кожен намагається не збитися і не

зіпсувати скоромовку.³⁹

Враховуючи позитивну роль скоромовок у навчанні молодших школярів, слід розширювати застосування їх у навчальному процесі, не обмежуючись лише тими зразками скоромовок, що представлені у читанках.

Загадка – це мальовничий опис предметів, який треба впізнати, відгадати.

Для першокласників читання загадок і прислів'їв – не тільки засіб розвитку мислення, а й предмет дидактичних вправ. Так, у роботі з шестилітками загадку "Що за диво прилетіло – поле зразу почорніло? Не живий, а помагаю, замість тисячі лопат я копати землю рад" можна використати для вироблення правильної вимови, а також для вироблення навички "читати" розділові знаки. Як дидактичну вправу на вироблення правильної вимоги звука [дж] доцільно застосовувати прислів'я "Раді люди літу, бджола – цвіту".

Над загадками і прислів'ями корисно працювати як на уроках пояснення нового матеріалу, так і на уроках узагальнення опрацьованого. Помилково вважати, що оскільки загадки і прислів'я у читанках розміщені після текстів художніх творів і нарисів, то й залучати їх до аналізу слід по завершенні роботи над ними. Зміст і форми прислів'їв різноманітні, а тому дають змогу звертатися до них на уроках опрацювання різних жанрів. [Чому б, наприклад, не почати роботу над віршем Д.Павличка "Нічний гість" із загадки "Влітку сіренький, взимку біленький, довгі вуха має, швидко в ліс стрибає". Здається, що такий варіант переходу до вивчення нового матеріалу цілком прийнятний, педагогічно виправданий.] У ньому – елемент гри, зацікавленості і тематичної підготовки до слухання тексту поезії.⁴⁰

Загадкою "Язика не має, а розуму навчає" і прислів'ям "Книжка мовчки все розкаже" можна розпочати читання вірша Я.Щоголіва "Вчіться, діти!". А ось аналіз художнього твору О.Клубкова "Мій перший хліб" логічно завершити приказкою "Хочеш їсти калачі, не сиди на печі".

І все ж вивчення прислів'їв цим не обмежується. Важливо проводити роботу так, що переконати і навчити учнів вводити прислів'я до свого мовлення. Обґрунтування: прислів'я стали надбанням учнівського мовлення, треба постійно заохочувати дітей до заучування їх напам'ять, час від часу згадувати про них, відновлювати в пам'яті і спонукати до введення в усне мовлення. Заучуючи прислів'я напам'ять, учні тим самим збагачують свій словник влучними висловами.⁴¹

Освітнє і виховне значення уроків читання. Естетичне виховання на уроках читання

Прищепити любов до читання – це значить переконати дитину у необхідності дружити з книгою, відчувати її корисність у повсякденному житті. У процесі роботи над книгою учні повинні проїнятися розумінням книги як величезної сили, здатної впливати на розум і емоції людини.⁴²

Максим Горький зізнавався, що всім найкращим у собі він зобов'язаний книгам. Ідея сказаного – у підкресленні благотворного впливу книги на формування позитивних рис особистості. Дію цього впливу у повній мірі слід використати на уроках читання.

Для цього є всі можливості. Читання книг відкриває кожній людині світ незвіданого, незнаного, таємничого. У найбільшій мірі це стосується дітей. Учні початкових класів прилучаються до цього світу передусім на уроках читання, які задовольняють освітню мету навчання молодших школярів.

Підручники з читання для всіх початкових класів будуються за тематичним принципом і враховують час вивчення матеріалу у певні пори (сезони) року. Провідними темами програм і підручників з читання для всіх класів є: усна народна творчість, твори письменників-класиків та сучасних письменників, в яких зображено ставлення людини до Вітчизни, народу, праці, природи, рідної мови і літератури; картини природи і інші теми. Різноманітна тематика текстів для читання представлена художніми творами різних жанрів: оповіданнями, віршами, казками, байками і малюнками.

Завдяки цілеспрямованому ознайомленню дітей молодшого віку з різними сторонами життя людей вони одержують змогу відкрити для себе важливе й цікаве з історії нашого народу. Учні розширюють свої уявлення про навколишню дійсність, природу, тварин, опрацьовують твори, пов'язані з сезонною тематикою.

Разом з тим тематично об'єднані твори мають і виховну спрямованість: їх зміст дозволяє здійснювати систематичне моральне виховання учнів 1-4 класів. Так, на зразках художньої літератури й малюнків про нашу землю виховується любов до Батьківщини не як абстрактне поняття, а як конкретне, яке виявляється у прив'язаності до рідної оселі, вулиці, села чи міста, де народився і виріс. Цю незаперечну істину письменник Юрій Нагибін передав як формулу словами: "Любов до Батьківщини починається з любові до свого дому, до своєї вулиці". Хай ця формула вказує вчителю на один з можливих напрямів патріотичного виховання учнів. Матеріал для розмови з учнями на таку тему міститься, наприклад, у вірші А.Костецького "Батьківщина". Після прочитання її можна запитати учнів "З чого починається для кожного з нас наша Батьківщина?". Одержавши відповідь, легко перейти до завдань, вміщених у "Читанці" (для 2 класу) після тексту статті.

Опрацювання оповідань і науково-пізнавальних статей (малюнків) про нашу багатонаціональну Україну збудить в учнів почуття патріотизму.⁴³

Читання оповідань і віршів про духовний світ людини, її відданість Батьківщині покликане збудити у школярів гордість за людину. Кінцева мета роботи над такими творами – досягти того, щоб прочитане запалило дітей до активної участі у великих справах дорослих: у сумлінній праці, у дбайливому ставленні до природи, до державного, громадського майна. Для заклику учнів бути Людиною з великої літери стане в пригоді вірш М.Рильського "Ким хочеш бути, хлопчику... ?".

Незаперечна роль уроків читання і в естетичному вихованні. Вони розкривають учням можливості мови не тільки у передачі думок, а й у змалюванні картин дійсності. Читання художніх творів прилучає учнів до образної мови. Уже в добукарний період першокласники знайомляться з порівнянням як прийомом характеристики предмета (наприклад, загадка: "Дивний звірок: круглий, мов клубок, голки стирчать, спробуй

узять". Хто це?). Пізніше, читаючи художні тексти, учні розширюють свої уявлення про порівняння, зокрема про порівняння як художній прийом. Влучний момент виникає під час читання твору М.Коцюбинського "Взимку", у якому є речення: "З краю неба насувались білі, наче молочні, хмари". Перед тим як привернути увагу класу до цього порівняння, доречно поговорити про колір неба, хмар. А далі запитати: "Що нагадує вам колір білих хмар? З чим їх можна порівняти?". На основі відповідей учитель сформулює думку про порівняння як художній засіб, завдяки якому чіткіше сприймається описуваний предмет.

У процесі читання школярі знайомляться з різними літературними жанрами, які притаманними їм художніми засобами відбивають навколишній світ. Читання художніх творів покликане переконати учня в тому, як живописне полотно чи музика. Приклади переносного значення слова дають змогу показати властивість мови передавати художні образи. Художній образ створюється завдяки називанню якогось явища іншими словами з метою яскравішого його змалювання. М.Рильський, наприклад, порівнює сніг з білими мухами. "Білі музи" – це художній образ. Д.Павличко назвав нічним гостем зайчика, який приснився дівчинці. А хіба не поетичний, узагальнюючий образ хлопчика на ім'я Помагай? Безперечно, образ. Помагай усім допомагав, ось і заслужив таке ім'я, красиве, привабливе.

У художніх творах письменник малює картини життя. Але малює не фарбами, а словами. У словесному змалюванні – особливість художніх творів.

Естетичний вплив на читача справляють тільки твори високої художньої майстерності. Цілісність високохудожнього твору – у єдності форми і змісту. До усвідомлення цього повинен дійти учень початкової школи, аналізуючи художні особливості твору на основі розуміння його змісту.⁴⁴

Конспект уроку читання №1

4(3) клас

Тема уроку: Видатний письменник України Михайло Коцюбинський. Оповідання "Маленький грішник"

Мета уроку: Коротко ознайомити учнів з особистістю М.Коцюбинського, опрацювати зміст оповідання "Маленький грішник", розкрити його тему, вчити учнів давати характеристику дійовим особам. Розвивати навички правильного, виразного читання, читання вголос і мовчки. Виховувати слухняність, чесність.

Обладнання: портрет М.Коцюбинського, твори письменника для дітей: "Харитя", "Ялинка", "Маленький грішник", "Десять робітників", казки "Два цапки", "Дві кізочки", "Івасик і Тарасик"; читанка 4(3), дошка.

Хід уроку

I. Організаційний момент.

II. Перевірка домашнього завдання.

— Яке було домашнє завдання? (Навчитися виразно читати і розповідати казку І.Франка "Три міхи хитрощів").

— В яку пору року відбуваються події, відображені в казці? (Це було восени, коли

дозріває виноград).

- Прочитати в особах першу розмову Лисички і Їжачка (Учні читають).
- Який малюнок намалювали б до цієї частини?
- Описати, якою уявляєте Лисичку, що потрапила у сильце?
- Як порада Їжачка допомогла Лисичці?

Читання в особах від слів "Пішли у двох..." до кінця казки.

- Як виявилась нечесність, боягузтво і зрада Лисички?
- Розповісти, як Лисичка була покарана?
- Чому вчить казка "Три міхи хитрощів"? (Казка вчить бути чесними, справедливими, бути вірними друзям).
- Які ще казки І.Я.Франка ви читали? ("Лисичка і Журавель", "Фарбований лис").
- Іван Якович Франко дуже любив дітей. Він хотів, щоб діти зростали дужими, розумними, чесними, справедливими. Цьому вчив, це виховував у дітях своїми казками. (Оцінювання відповідей учнів, мотивація оцінок).

III. Мотивація навчальної діяльності учнів і повідомлення теми і мети уроку.

- Сьогодні на уроці ми продовжимо знайомитись з видатними письменниками України і ознайомимося з письменником М.Коцюбинським та опрацюємо зміст оповідання "Маленький грішник".

IV. Вивчення нового матеріалу.

1. Ознайомлення з особистістю М.Коцюбинського.

- Перед вами портрет Михайла Михайловича Коцюбинського. Давайте прочитаємо написані на дошці його слова:

"Хто щасливий? Той, хто дає багато, а бере найменш. На чийх слідах виростають найкращі квіти? Хто по своїй дорозі розкидає для вжитку всіх самоцвіти".

М.Коцюбинський

На дошці напис:

"17 вересня 1864 року, м.Вінниця".

- Народився Михайло Коцюбинський 17 вересня 1864 року в місті Вінниці. У дитинстві був слухняним, добрим хлопчиком, дуже уважним і старанним учнем, гарно ставився до своїх друзів у школі, до своїх сестер і брата. Вчився добре, любив читати книжки. На долю сім'ї випало лихо: осліпла мати, батько залишив родину. Турботи про сім'ю бере на себе Михайло, який одночасно і вчиться, складає іспит на народного вчителя, вчителює і пише свої твори. У творах зображує життя селянської бідноти, поневіряння, засуджує несправедливість.

М.Коцюбинський багато написав і для вас, діти. Це твори, які ви вже читали "Десять робітників", "Харитя", "Ялинка", "Про двох цапків", "Дві кізочки", "Івасик і Тарасик" і "Маленький грішник" (будемо сьогодні читати), а також ще ряд інших.

Помер письменник 25 квітня 1913 року після хвороби. Похований у місті Чернігові.

2. Підготовка до сприймання твору.

- Зараз ми будемо читати оповідання Коцюбинського "Маленький грішник". Але в ньому зустрінуться слова, які можуть бути вам незрозумілими. Прочитаємо ці слова з

дошки.

Торговиця - місце на базарній площі, де торгують худобою.

Юпка - верхній одяг.

Шати - багатий одяг.

Покопотіти - побігти дрібними кроками.

Гринджалята - низькі і широкі сани.

3. Первинне ознайомлення з твором.

— Я почну читати оповідання, а ви уважно слідкуйте, бо хтось буде продовжувати. Зверніть увагу на те, про кого розповідається в оповідання і кого так назвав автор: маленький грішник.

(Спочатку читаю я, потім учні продовжують).

Ланцюжкове читання.

4. Бесіда після читання твору.

— Про кого розповідається в оповіданні? Чому оповідання називається "Маленький грішник"?

— Про які часи йдеться в оповіданні? (Події, описані в оповіданні відбуваються за часів царату).

— Який епізод з оповідання вас найбільше схвилював? Чому?

5. Робота над текстом оповідання.

— Прочитайте опис природи в першій частині оповідання від слів "Дмитрик, восьмилітній хлопчик..." до слів "Ярино! А несіть швидше води..." (Учень читає).

— Що говориться про настрій Дмитрика? (Дмитрикові було сумно, йому шкода своєї мами).

— Знайти і зачитати опис зовнішності Дмитрика. Про що свідчить його одяг? (Одяг був з матері, бо він великий. Хлопчик був бідний, на ньому порваний одяг).

— Прочитати в особах розмову Дмитрика та Гаврилка про те, як треба жебрати.

— Якими ви уявляєте хлопчиків? (Бідними, голодними).

— Що ви можете сказати про вдачу Гаврилка? (Він намагається жити за рахунок інших).

Фізкультхвилинка

Буратіно потягнувся.

Раз - нагнувся, два - нагнувся.

Руки в сторони відвів.

Ключик, видно, загубив.

А щоб ключик нам знайти,

Треба всім в похід піти.

1, 2, 3, 1, 2, 3.

Треба всім в похід піти.

— Прочитати початок другої частини оповідання до слів "Дмитрик, вагаючись трохи, віддав гроші".

— Як виявилось тут ставлення Дмитрика до своєї матері? (Дмитрик неслухняний,

легковажний).

— Прочитати мовчки. Який злочин вчинили діти? Які думки гнітили Дмитрика, коли він згадав, що вони пограбували бідного діда? (Дмитрик зрозумів, що так погано чинити, але боявся Гаврилка, щоб той не глузував).

— Яке горе спіткало Дмитрика? (Дмитрик попав під коні; у нього померла мати).

— Що переживав хлопчик у лікарні? Як думав жити далі? (Дмитрикові було шкода мами. Він переживав, хто його нагодує, зодягне, каліку? Хлопчик вирішує не старцювати, не дружити з Гаврилком, а самому заробляти гроші на хліб).

6. Характеристика дійових осіб оповідання.

— Назвіть дійових осіб оповідання. (Дмитрик, Марійка, Гаврило, мама Дмитрика, тітка).

— Давайте поговоримо про Дмитрика. Який він? (Дмитрик - 8-річний хлопчик. Одягнений у стару мамину одіжку).

— Які стосунки між Дмитриком, Гаврилком і Марійкою? (Дмитрик, Гаврило і Марійка дружать, але ця дружба не чесна, бо Гаврило використовує Дмитрика, штовхає дітей до поганих справ).

— Чи справді Дмитрик повністю підвладний Гаврилкові? Як він ставиться до матері? (Дмитрикові шкода хворої матері, але він прагне ласощів, забав, які не спроможна дати йому мама).

— Кого звинувачує Дмитрик у тому, що сталося? (Він звинувачує себе).

— Що вирішує хлопчик у лікарні?

— Отже, Дмитрик, хоч і любив маму, але через свою неслухняність, легковажність був до неї неухважним, не слухався її наказів. І це стало причиною його горя.

V. Підсумок уроку.

— Про що сьогодні ви дізналися на уроці? З чим ви познайомилися?

VI. Домашнє завдання.

— Підготуватись виразно читати твір "Маленький грішник". Слабші читають 1 частину, сильніші - весь твір. Уміти розповідати зміст твору, характеризувати головного героя.

Конспект уроку читання №2

Клас: 3

Тема уроку: Каїн і Авель (Біблійна легенда).

Мета уроку: Формувати вміння розрізняти ознаки доброго і лихого, усвідомлювати неминучість кари за вчинене зло. Розвивати навички правильного, виразного, свідомого читання. Виховувати почуття порядності, милосердя, терпимості у ставленні до близьких і чужих людей, осуду жорстокості, заздрощів, ненависті.

Обладнання: Біблія для дітей, читанка 3(2), дошка.

Хід уроку

I. Організаційний момент.

Щоб урок пройшов немарно,
треба сісти рівно й гарно.

II. Актуалізація знань учнів.

1. Мовна хвилинка.

Вивчення скоромовки:

Троянди тендітна краса,
в пелюстках тремтлива роса.

(Скоромовка написана на дошці. Спочатку учні читають скоромовку мовчки для ознайомлення, потім вголос – хором; промовляння скоромовки повільно, швидко і максимально швидко хором, індивідуально).

2. Робота над прислів'ями про добро і зло.

У кого совісті нема – нема й сорому.

Язиком – ось "я", а на ділі свиня.

З поганої трави не буде доброго сіна.

Не з доброї муки зіплений.

Сам себе раз у рік любить.

(Діти пояснюють, як вони розуміють прислів'я).

III. Повідомлення теми і завдань уроку

— Сьогодні ми опрацюємо біблійну легенду "Каїн і Авель", визначимо, якою повинна бути людина.

IV. Вивчення нового матеріалу.

1. Підготовка учнів до сприймання твору.

Бесіда:

— Діти, чи знаєте ви, що таке Біблія? (Біблія – це книга книг, суперкнига; це книга, яка дана Богом, книга про Бога, про його любов до людини, про народження, життя, смерть і воскресіння Ісуса Христа).

— Ми вже читали багато легенд і знаємо, що це таке. А як ви думаєте, що таке біблійна легенда? (Це легенда, сюжет якої взято з Біблії).

— Про що розповідається в Біблії уже на перших її сторінках? (Про створення світу, про перших людей).

— Як звали перших людей? (Адам і Єва).

2. Перше читання твору.

— Зараз я прочитаю легенду, а ви уважно слухайте, а потім скажете, про кого розповідається в цій легенді.

(Читаю легенду).

3. Бесіда після першого сприймання твору.

— Про кого ця легенда? Як звали братів? Хто були їхні батьки?

4. Читання легенди учнями.

— Зараз легенду будете читати ви, але спочатку потрібно навчитися правильно читати слова, які є у легенді. Ці слова у нас виписані на дошці:

Заздрив, випасав, покотилася, благословила, ненавидів, луками, довідається, вартівник, блукав, полюбили, складається, зненавиділи.

Ланцюжкове читання (учні читають по одному абзацу).

Фізкультхвилинка

Встаньте діти, посміхніться.

Землі нашій наклоніться.

За щасливий день вчорашній.

І до сонця потягніться.

В різні боки похиліться.

Веретеном покрутіться.

1 - присядьте, 2 - присядьте

І за парти тихо сядьте.

5. Бесіда за малюнком з метою перевірки і усвідомлення змісту твору.

— Розгляньте, діти, малюнок у своєму підручнику і скажіть, кого на ньому зображено. Як ви думаєте, хто з цих братів Каїн, а хто Авель? Яким був Каїн? Знайдіть слова, якими змальовано Каїна. Що з цього, що ми прочитали, видно на малюнку? (Каїн - дуже зла людина).

— Який був молодший брат - Авель? Знайдіть у легенді рядки, де сказано про Авеля. Як це показано на малюнку? (Авель веселий, добрий, грає на сопілці, біля нього пташки).

— Які почуття у вас викликали поведінка і характер Авеля?

— Як Каїн ставився до свого брата? Який злочин він вчинив?

6. Повторне читання легенди.

Мовчазне читання.

Вибіркове читання.

— Прочитати частину легенди, де сказано про те, як брати розпалювали вогонь.

— Прочитати те, що стосується заздрощів Каїна.

— У чому був переконаний Каїн, вчинивши кривавий злочин? Прочитайте рядки, де про це сказано.

— А хто ж став справжнім свідком братовбивства?

— Яке запитання ставили злочинцю дерева, зірки, птахи, всесвіт? Як говорять про лиху, заздрісну людину?

— Що прославляє і засуджує легенда?

Гра "Небо - земля".

7. Робота над значенням слів, висловів.

— Які слова, вислови вам незрозумілі? Поясніть вислови: "не слухався вогонь злих Каїнових рук" (не горів); "на світ благословилося" (почало світати); "очима косує" (на всі боки озирається); "прокляли" (осипали прокльонами - словами, що виражають різний осуд).

V. Закріплення вивченого матеріалу.

1. Бесіда:

— Про кого сьогодні дізналися з легенди "Каїн і Авель"?

— Які риси характеру були у Каїна, а які у Авеля?

— Що вчинив Каїн? Що у легенді засуджується, а що прославляється?

2. Творча робота.

— Прочитайте прислів'я на дошці. Визначіть, до яких частин легенди вони відносяться.

1. Той, хто любить тільки себе, ненавидить людей.
2. З самого початку думай, який буде кінець.
3. Кров людська не водиця, проливати не годиться.
4. Від своєї совісті не втече.

VI. Підсумок уроку

— Сьогодні на уроці ми прочитали біблійну легенду "Каїн і Авель". Автор легенди – народ, який хотів підкреслити, що зло завжди буде покаране. За свої вчинки треба відповідати перед Богом, людьми, своєю совістю.

Народ закликає нас творити добро, нести людям і природі радість щастя, добробут.

VII. Домашнє завдання (диференційоване).

1. Вибрати уривки з легенди, які найбільше вразили, та навчитися переказувати їх близько до тексту.

2. Прочитати останні вісім абзаців легенди і поставити до них запитання.

Конспект уроку читання №3

4(3) клас

Тема уроку: Л.Глібов. Байка "Зозуля й Півень".

Мета уроку: Розширювати знання учнів про творчість Л.Глібова, про жанр байки. Розвивати образність мовлення, виразність читання. Виховувати справедливість, чесність.

Обладнання: портрет Л.Глібова, персонажі байки: Зозуля й Півень, малюнки до байки, читанка 4(3), дошка з записами.

Хід уроку

I. Організаційний момент.

Девіз уроку (на дошці):

Сторінки бережно гортаю, всі тексти швидко я читаю. Читати дуже я люблю і стисло текст перекажу.

II. Перевірка домашнього завдання.

— Яке було домашнє завдання? (Навчитися виразно читати байку Л.Глібова "Вовк і Кіт", вміти читати в особах).

Читання байки учнями – конкурс на виразне читання.

Читання байки в особах.

— Хто найкраще прочитав? Чим сподобалося читання?

— Чого Вовк забіг у село? Від кого він хотів сховатися?

— Чому жодна порада Кота не підходила Вовкові?

— Що в поведінці Вовка особливо засуджується? Яка головна думка байки? Як ви розумієте прислів'я "Що посіяв, те й пожнеш"?

(Виставлення оцінок учням, кожна оцінка мотивується).

III. Підготовка до сприймання нового матеріалу.

— Діти, хто з вас пам'ятає, що таке байка? (Коротке оповідання чи вірш із повчальним висновком).

— На минулому уроці ви ознайомилися, а на сьогодні навчилися виразно читати байку "Вовк і Кіт". Хто автор цієї байки?

— Що ви знаєте про Леоніда Глібова?

— Перед вами портрет байкаря. Подивіться на дошку. Що означають числа?

Леонід Глібов (1827-1893), с.Веселий Поділ.

(Підсумовую відповіді учнів).

— Видатний український письменник Леонід Глібов народився в с.Веселий Поділ на Полтавщині, писав вірші, пісні, віршовані загадки, п'єси і байки. Байок Глібов написав аж 107.

— Які байки Глібова ви вже читали? ("Чиж і Голуб", "Коник-стрибунець", "Вовк і Кіт").

— Кого описує автор у образі тварин? (Під образами тварин автор розуміє людей).

— Для чого пишуть байки? (У байках висміюють все лихе, щоб люди не робили так).

— А тепер відгадайте загадки:

Ку-ку, ку-ку! - кричу я в лісі,

На зріст маленька, свитка сіренька.

(Зозуля).

(Показую малюнок)

Двійчаста і розгониста хода,

Іде - як цар до трона,

На голові - корона.

(Півень)

(Показую малюнок),

IV. Повідомлення теми і мети уроку.

— Сьогодні ми ознайомимось з байкою "Зозуля і Півень", яку написав Л.Глібов, і навчимося виразно читати її.

V. Вивчення нового матеріалу.

1. Підготовка учнів до сприймання твору.

— Діти, чи розумієте ви значення слова "підлесливий"? (Це людина, яка хоче вислужитись, показати себе надто відданим, говорить у вічі одне, а має на думці інше; це людина, яка хоче піддобритись до когось і за це його слухає, вихваляє).

— Отже, підлеслива людина, це та, яка догоджає кому-небудь надмірно, незаслужено, вихваляє когось, щоб піддобритися. Сьогодні ми ознайомимось із значенням цього слова, прочитавши байку "Зозуля і Півень".

— А чи чули ви, як "співає" півень, зозуля? (Вони не співають. Півень кукурікає, а зозуля кує).

— А що роблять солов'ї, синички? (Соловейко виспівує гарні мелодії травневими ночами. У народі кажуть про тих, хто гарно співає, виспівує, як соловейко).

2. Перше читання твору.

Читаю байку "Зозуля й Півень".

— А зараз ви будете читати байку, але спочатку потрібно навчитися правильно читати слова, які зустрінуться у нашій байці.

Словникова робота.

На дошці слова:

Жалібненько, пшениченька, мерщій, безталанне, знічев'я,

Самостійне мовчазне читання байки.

Прочитайте байку про себе і скажіть:

— За що хвалили одні одного Півень і Зозуля?

— Чи відвертими, справедливими були ці вихваляння?

3. Повторне читання байки.

Читання байки вголос.

4. Робота над ідейним спрямуванням тексту.

— Якими ви уявляєте собі Півня і Зозулю? За що вони хвалили одне одного? Якими були ці вихваляння? (Нещирі, несправедливі вихваляння).

— Знайдіть у байці і прочитайте слова, в яких передано головну думку твору.

— Як ви розумієте прислів'я "Рука, як кажуть, руку миє"?

— Запам'ятайте це прислів'я і користуйтеся ним при нагоді у своєму житті.

Фізкультхвилинка

Лапки в боки, вгору вушка,

Скачуть білочки-подружки.

1, 2, 3, 4, 5 –

По гілках вони летять.

Кожен ранок на галяві

Роблять білки вільні справи.

1, 2, 3, 4, 5 –

Люблять білочки стрибать.

5. Аналіз зображувальних засобів.

— Як звертаються тут дійові особи один до одного? Прочитайте, як Півень вихваляє спів Зозулі.

— Прочитайте відповідь Зозулі. З чим вона порівнює спів Півня?

(Зіронько моя, куме, голубонько, кралечко моя, братику – ласкаві і доброзичливі звертання).

— Якими словами вони характеризують "спів" один одного?

(Веселенько, жалібненько, тонесенький, милесенький голосочок – знову дуже ласкаво).

— Чи свідчать ці вихваляння про наявність голосу в Зозулі чи Півня? Про їхній гарний спів? Чому автор вибрав ці слова, а не інші, які характеризують дійсно гарний спів? (Тому, що нічого такого про їхній спів не можна сказати).

— Про що говорить автор таким чином? (Про підлесливість, нещирість персонажів).

— Як автор доводить це? (Порівняннями: виспіваєш, наче жар-птиця, як соловей).

— Чи можна порівняти Півня з жар-птицею, а Зозулю з соловейком? Чи справедливі ці оцінки? (Ні).

— Чиїми словами автор передає правду в байці? (Словами горобця і автора).

— Які негативні риси зображені автором у байці? (Нещирість, улесливість, що принижують гідність людини).

— Які почуття висловив автор у байці? (Незадоволення, обурення).

6. Робота над виразністю читання байки.

— Як потрібно читати (з якою інтонацією) вихваляння Зозулі і Півня? (Нещиро, підлесливо). А як слова горобця? (Голосно, передаючи правду). Слова автора?

7. Читання байки в особах.

— Що потрібно, що прочитати цю байку в особах?

— Скільки осіб треба для читання байки? Хто саме? (Зозуля, Півень, Горобець, автор).

VI. Підсумок уроку.

— Що сьогодні нового дізналися на уроці?

— Яку байку прочитали?

— Яка головна думка байки?

— Яке прислів'я зустрічається в байці?

— Як ви його розумієте?

VII. Домашнє завдання.

— Навчитися виразно читати байку Л.Глібова "Зозуля і Півень". Підготуватись читати в особах. Хто має бажання і вміє гарно малювати, може створити малюнок до байки.

Використана література

1. Дорошенко С.І. Методика викладання української мови. - К., 1989.

2. Дорошенко С.І. Методика викладання української мови. - К., 1992.

3. Скіпакевич О.В. Легенди й перекази на уроках читання. Початкова школа. — №1, 1992.

4. Скіпакевич О.В. Ознайомлення з ліричним віршем на уроках читання. Початкова школа. — №4, 1996.

5. Скіпакевич О.В. Вчити емоційно правильно сприймати художній текст. Початкова школа. — №12, 1996.

6. Жовнір-Коструба С., Жовнір-Івасько Н., Жовнір О. Читання і розвиток мовлення. Початкова школа. — №9, 1998.

7. Мартиненко В., Присяжнюк Н. Орієнтовний календарний план з читання для 2(1), 3(2), 4(3) класів. Початкова школа. — №10, 1998.

8. Савельєва С. Використовуючи усну народну творчість. Початкова школа. — №10, 1998.

9. Грицай М.С., Бойко В.Г., Дунаєвська Л.Ф. Українська народнопоетична творчість. - К., 1983.

10. Скрипченко Н.Ф., Савченко О.Я. Читанка 3(2). - К., 1997.

11. Скрипченко Н.Ф., Савченко О.Я. Читанка 4(3). – К., 1997.
- 1 Скіпакевич О.В. Легенди й перекази на уроках читання. Початкова школа. — №1, 1992. – с.15.
- 2 Жовнір-Коструба С., Жовнір-Івасько Н., Жовнір О. Читання і розвиток мовлення. Початкова школа. — №9, 1998. – с.50.
- 3 О.В.Скіпакевич. Вчити емоційно правильно сприймати художній текст. Початкова школа. — №12, 1996. – с.17.
- 4 Методика викладання української мови. – К., 1989. – с.308.
- 5 Н.Ф.Скрипченко, О.Я.Савченко. Читанка 3(2). – К., 1997. – с.34.
- 6 Методика викладання української мови. – К., 1989. – с.309.
- 7 Методика викладання української мови (за редакцією С.І.Дорошенка). – К., 1989. – с.310.
- 8 Методика викладання української мови. – К., 1989. – с.311.
- 9 Мартиненко В., Присяжнюк Н. "Орієнтовний календарний план з читання для 2(1), 3(2), 4(3) класів. Початкова школа. — №10, 1998. – с.24.
- 10 Там же.
- 11 Методика викладання української мови. – К., 1989. – с.312.
- 12 Методика викладання української мови. – К., 1989. – с.312-313.
- 13 Мартиненко В., Присяжнюк Н. "Орієнтовний календарний план з читання для 2(1), 3(2), 4(3) класів. Початкова школа. — №10, 1998. – с.24.
- 14 Методика викладання української мови. – К., 1989. – с.313-314.
- 15 Методика викладання української мови. – К., 1989. – с.314.
- 16 Методика викладання української мови. – К., 1989. – с.315.
- 17 Методика викладання української мови. – К., 1989. – с.316.
- 18 Методика викладання української мови. – К., 1989. – с.316.
- 19 М.С.Грицай, В.Г.Бойко, Л.Ф.Дунаєвська. Українська народнопоетична творчість. – К., 1983. – с.243.
- 20 Словник української мови. – К., 1973. – Т.4. – с.460.
- 21 Легенди й перекази на уроках читання. Початкова школа. — №1, 1992. – с.15.
- 22 М.С.Грицай, В.Г.Бойко, Л.Ф.Дунаєвська. Українська народнопоетична творчість. – К., 1983. – с.243.
- 23 Методика викладання української мови. – К., 1989. – с.321.
- 24 Методика викладання української мови. – К., 1989. – с.322.
- 25 Методика викладання української мови. – К., 1989. – с.324.
- 26 О.В.Сінкевич. Ознайомлення з ліричним віршем на уроках читання. Журнал "Початкова школа". — №4, 1996. – с.21.
- 27 Скіпакевич О.В. Ознайомлення з ліричним віршем на уроках читання. Початкова школа. — №4, 1996. – с.21.
- 28 Скіпакевич О.В. Ознайомлення з ліричним віршем на уроках читання. Початкова школа. — №4, 1996. – с.21.
- 29 Скіпакевич О.В. Ознайомлення з ліричним віршем на уроках читання.

Початкова школа. — №4, 1996. — с.22.

30 Там же.

31 Скіпакевич О.В. Ознайомлення з ліричним віршем на уроках читання. Початкова школа. — №4, 1996. — с.22.

32 Методика викладання української мови. — К., 1989. — с.317-321.

33 Методика викладання української мови (за редакцією професора С.І.Дорошенка). — К., 1989. — с.327-328.

34 Методика викладання української мови. — К., 1989. — с.329.

35 Методика викладання української мови (за редакцією С.І.Дорошенка). — К., 1989. — с.330.

36 Методика викладання української мови. — К., 1989. — с.334.

37 В.Мартиненко, Н.Присяжнюк. Орієнтовний календарний план з читання для 2(1), 3(2), 4(3) класів. Початкова школа. — №10, 1998. — с.24.

38 Методика викладання української мови. — К., 1989. — с.335.

39 С.Савельєва. Використовуючи усну народну творчість. — Початкова школа. — №10, 1998. — с.50.

40 Методика викладання української мови. — К., 1989. — с.336.

41 С.Савельєва. Використовуючи усну народну творчість. Початкова школа. — №10, 1998. — с.49.

42 Методика викладання української мови. — К., 1992. — с.242.

43 Методика викладання української мови. — К., 1992. — с.243.

44 Методика викладання української мови. — К., 1992. — с.244.